

۴۴۵ ۳۸۲

گلچین حکایات گلستان سعدی در سیرت پادشاهان

مطالع بن عبدالله سعدی شیرازی
بردارنده: محمد حسن کاظمی

انتشارات یزدان‌فر

تهران - ۱۳۹۴

گلچین حکایات بوستان سعدی
در عدل و تدبیر و رای

مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی
گردآورنده: محمد حسن کاظمی

ناشر: انتشارات یزدان‌فر

نوبت چاپ: اوّل - ۱۳۹۴

تیراژ: ۵۰۰ جلد

شابک: ۵-۳۷-۸۱۹۵-۶۰۰-۹۷۸

قیمت: ۴۰۰۰۰ ریال

مکان انتشار: یزدان‌فر

خیابان دانشگاه، کوچه رستمی، پلاک ۱، تلفن: ۶۶۴۹۲۲۲۷

سرشناسه: سعدی، مصلح بن عبدالله، ۶۹۱ ه. ق. عنوان: گلچین حکایات بوستان سعدی، برگزیده. عنوان و نام پدیدآور: گلچین حکایات بوستان سعدی؛ در سیرت پادشاهان / شرف‌الدین مصلح بن عبدالله سعدی شیرازی گردآورنده: محمد حسن کاظمی. مشخصات نشر: تهران: یزدان‌فر، ۱۳۹۴. مشخصات ظاهری: ۶۰۰ ص. شابک: ۵-۳۷-۸۱۹۵-۶۰۰-۹۷۸. وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا. موضوع: تاریخ فارسی قرن ۷ ق. شناسه افزوده: کاظمی، محمد حسن، ۱۳۶۲. رده‌بندی: ۸۰۹.۱۳۹۴ الف / PIR۵۲۱۱. رده‌بندی دیویی: ۸۳۱/۸۸۸. شماره کتابخانه: ۳۰۵۹۹۶۴

مقدمه

به نام خداوند بخشنده‌ی مهربان

همه می‌دانند که شیخ سعدی شیرازی، گذشته از قصاید و غزلیات بی‌نظیری که از خود به یادگار گذاشته است، دو کتاب: یکی به نام «موسم به گلستان» و یکی به نظم، معروف به بوستان به نگارش آورده است؛ که شاید بتوان گفت، نه تنها در زبان فارسی، بلکه در هیچ بیانی از جهت فصاحت و بلاغت و روانی و زیبایی و دلربایی و حکمت و معرفت، مثل و مانند ندارد. منظور ما در این جا این نیست که در سببش آثار جاویدان شیخ اجل قلم‌فرسایی کنیم، چه، گمان داریم که برای ادای این وظیفه، قدرت بیانی مانند آنکه خود شیخ بررگوار داشته است باید، و کسی که آن توانایی ندارد، دست بردنش به این کار نباید.

غرض این است که در این سال، یعنی سال ۱۳۵۶ [مق] که هفتصد سال تمام از تاریخ تصنیف گلستان گذشته و در میان مردم اندکی پیش از گلستان به نظم درآمده است، فارسی‌زبانان از نظر ادبی این دو کتاب - که در تاریخ ادبیات ایران، بجز نظم کتاب شاهنامه و فردوسی و مثنوی مولانا جلال‌الدین هیچ واقعه به آن اهمیت

نیست - شادی‌ها کنند و سرفرازی‌ها نمایند، والحق آن اندازه که در توانایی ایرانیان بود، کوتاهی نکردند و جناب آقای علی‌اصغر حکمت وزیر معارف دولت شاهنشاهی نیز از تشویق و مساعدت در این راه دریغ نفرمودند، و بخصوص از اینجانب، که خود را ریز سوار خان نعمت بی‌دریغ سعدی می‌دانم، یعنی بهترین مساعدت بی‌عمر خود را در مصاحبت آن یگانه سخنور پر معرفت گذاریدم، تقاضا کردند که به تهیه‌ی نسخه‌ی معتبری از گلستان دست ببرم. سپس سبب به بوستان، و اگر ممکن شود، برای آثار دیگر افسح المنکلمیر هم وظیفه را انجام دهم.

اینجانب این وصیت دلیز را به جان و دل بر عهده گرفتم و نسخه‌ی گلستان، در بهار این سال به شرحی که در دیباچه‌ی آن کتاب نگاشته‌ام، به پایان رسید. از چاپ درآمد.

اینک کتاب بوستان را برای اراد خداوند شیخ تحفه می‌آوریم و برای آگاهی، خاطر نشان می‌کنیم که در ترتیب این نسخه هم، تقریباً همان روش تنظیم گلستان را به کار بردیم، با این تفاوت که چون بوستان مانند گلستان در دست و پای همه‌ی نویسندگان به قیود شعری بوده است، کمتر دستخوش تحریف و تصرفات عمدی گردیده است. و به این واسطه، مجبور نبودیم یک نسخه را اصل و مبنی قرار دهیم و نسخه‌ی بدل‌ها از نسخه‌های مخصوص بر

آن اختیار نماییم، نسخه‌های متعدد از قدیم و متوسط و جدید در پیش گذاشتیم و از سه چهار نسخه که کهنه‌تر از همه بودند، تبعیت کردیم، و اختلافاتی را که قابل ذکر دانستیم، در ذیل صفحات آوردیم، و آنچه از ذوق و سلیقه خود تصرف جایز دانستیم، این بود که در نسخه‌های کهنه موجود آنچه را با ذوق خود موافق نیافتیم، متن قرار دادیم و باقی را نسخه بدل کردیم؛ جز در جایی که موافقت یا اکثریت نسخه‌های کهنه معتبر بود که در آن موارد ذیل را حکم نساخته، از آن نسخه‌ها کاملاً متابعت نمودیم. سپس در مابقی نسخه‌های درجه دوم اگر نکاتی درخور توجه یافتیم، با ملاحظاتی که در نسخه‌های متأخر چنین است آنها را در حاشیه آوردیم. برای اینکه از هیچ دقت و اهتمامی فروگذار نشده باشد، اختلافات مابل توجه را که در نسخه‌های چاپی دیده شد نیز در حاشیه تید کردیم، و بعضی اشعار را که در بعضی نسخه‌های متأخر مشاهده می‌شود و در نسخه‌های کهنه نیست، با آنکه قریب به یقین است که الحاقی است، احتیاطاً در حاشیه آوردیم که از میان نرود. در یک مورد، در ترتیب اشعار جزئی تصرفی کرده‌ایم که امیدواریم تصرف معقول نباشد و آن در صفحه ۱۷ این کتاب است که پنج بیت اول صفحه (در این چاپ، چهار بیت آخر صفحه ۲۱۹ و بیت اول صفحه

۲۲۰) در نسخه‌های دیگر بعد از بیت یازدهم (بیت هفتم صفحه ۲۲۰) آمده، به عبارت دیگر، محل پنج بیت بند دوم صفحه و شش بیت بعد از آن را که هر دو قسمت به علامت ستاره ممتاز است تغییر داده‌ایم.

تسرف دیگر که در چگونگی طبع کتاب کرده‌ایم، در عناوین است. چون بسیاری از جاها تنظیم کنندگان نسخه‌ها عنوان حکایت قرار داده‌اند، در صورتی که قصه و حکایتی نیست، و در جاهای بسیار دیگر همین قدر که مطلب اندکی تغییر می‌کند، لازم دانسته‌اند عنوان‌ها درست کنند از قبیل «گفتار در...» یا «در این معنی...» یا «وله ایضا» و امثال آنها پس چون نه نسخه‌ها درین عناوین متفقند و نه می‌توان دانست که شیخ سعدی خود چه عنوان‌ها کرده بوده است، و شاید که اصلاً جز باب‌ها هیچ فصل و جدایی در مطالب معین نکرده است بنا بر این گذاشتیم که عناوین باب‌های ده‌گانه را به همان عبارات که شیخ در دیباجه کتاب نظم فرموده است اختیار کنیم، و در درون باب‌ها سرچ که به تبعاً قصه و داستانی است، حکایت عنوان کردیم و هر جا داستان نیست و مطلب تغییر می‌کند، عنوانی اختیار ننموده، به وسیله ستاره مطالب را از یکدیگر جدا ساختیم.

در اینجا به مناسبت آگاهی می‌دهیم که در هیچ یک از

نسخه‌های کهنه اسم «بوستان» برای این کتاب دیده نمی‌شود و همه آن را «سعدی نامه» می‌نامند، چنان‌که گویی شیخ اجل خود می‌رای این کتاب اختیار ننموده و به این جهت نسخه‌کنندگان قدیم آن را «سعدی نامه» نامیده‌اند، پس از آن اهل ذوق اسم «بوستان» را به قرینه «گلستان» برای این کتاب اختیار کرده‌اند، و چندان بی‌مناسبت هم نبوده است.

اما نسخه‌ای که برای تهیه و تنظیم این کتاب در اختیار ما بوده، بسیار و آن جماعت است:

نسخه متعلق به اردگروی که در موزه انگلستان عکس‌برداری شده و تاریخ کتابت آن سال ۷۱ هجری است و همان است که نسخه گلستان را نیز همراه دار و در تنظیم آن کتاب هم مورد استفاده بوده است. این نسخه که به خط نسخ خوانا نوشته شده، با اینکه از اشتباه کتابتی خالی نیست، تمام کلمات و بی‌عیب و در نهایت اعتبار و صحت است و محلّ اعتنای نام‌ها به است.

کلیات متعلق به دانشمند محترم، آقای دکتر محمدحسین لقمان ادهم (لقمان الدوله) که متضمن قسمتی از غزلیات و ترکیبات بوستان است. این نسخه در رمضان ۷۱۸ به خط نسخ کتابت شده و کاتب در پایان طبیات تصریح کرده که از روی نسخه اصلی خط شیخ سعدی استنساخ نموده و هر چند اشتباهات کتابتی آن بیشتر

از نسخه لندن است، چون قدیمی ترین نسخه‌ای است که ما بدان دسترسی یافته‌ایم و کاتب آن یقیناً زمان شیخ اجل را درک کرده است، در آن مقدار از کلیات که شامل است ارزش و اعتباری بسزا دارد.

نسخه کتابخانه هند انگلستان که در لندن عکس برداری شده و در ریخ کتاب آن ۷۲۸ هجریست. اوراق بوستان آن تمام و اعتبار آن نیز مرتب و نوحه است و گلستان نیز همراه این نسخه بوده و از آن استفاده کرده‌ایم.

کلیات سعدی، معلق به کتابخانه دانشمند محترم آقای حاج حسین آقا ملک که این کتاب را به نام نیست، ولی سبک تحریر و طرز تدوین غزلیات می‌نماید که در حدود نیمه سده هشتم نوشته شده و نسخه‌ای است قدیمی و معتبر. در موقع تنظیم گلستان نیز این نسخه مورد استفاده ما بوده و شرمندیم که اظهار امتنان از مساعدت‌های ایشان در آن موقع از قدم افتاد و در عوض، وظیفه خود می‌دانیم که از اقدام معارف پرورانه بررشی که اخیراً نموده و کتابخانه نفیس خود را که شامل چهل هزار جلد کتاب گرانبها می‌باشد، برای استفاده عامه وقف کرده‌اند، یاد کرده، طالبان دانش را به بشارت این جوانمردی مسرور سازیم.

کلیات آقای حاج عبدالحسین بحرانی که به وسیله وزارت

معارف به آرامگاه سعدی اهدا کرده‌اند. تاریخ کتابت آن معلوم نیست، ولی از قرائن برمی‌آید که در اواخر سده هشتم نوشته شده. این نسخه، گلستان را مطلقاً ندارد و از بوستان هم که مورد استفاده و مراجعه بوده چنین برمی‌آید که بعضی حکایات و اشعار را عمداً حذف کرده‌اند.

کلیات آقای صادق انصاری عضو وزارت معارف که در ۷۹۴ هجری کتابت شده و را اینجا لازم است به این نکته اشاره شود که بوستان این نسخه محض بر از گلستان بود و بیشتر مورد استفاده واقع گشت.

کلیات آقای مجدالدین میری که نسبت به آن در مقدمه گلستان اظهار نظر شده است. این نسخه‌ها که برشمردیم در سده هشتم نوشته شده و غیر از اینها نسخه‌هایی دیگر در اختیار ما بود که اختیار و صحت آنها نیز قابل توجه و اکتفا است:

کلیات خطی که ماده تاریخ کتابت آن «خرداد ۹۲۳» است (هجری).

کلیات خطی که در سال هزارم هجری نوشته شده است بوستان به خط سلطان علی مشهدی کاتب. و این سه نسخه نیز از کتابخانه آقای حاج حسین آقاملک می‌باشد. نسخه گراور شده بوستان به خط میرعماد معروف. گذشته از اینها، بیش از ده نسخه

خطی و چاپی معتبر (چاپ تبریز و طهران و هندوستان) در دسترس ما بوده و در مواقع لازم از مراجعه و مطالعه آنها کوتاهی نموده است.

از مراجعه دقیق به این نسخه‌ها چنین استنباط می‌شود که در آثار کهنه شیخ اجل بوستان را سروده، نسخه‌هایی از آن استنساخ کرده‌اند، و انتشار یافته، سپس خود او در این کتاب تجدید نظر فرموده و بعضی اشعار و کلمات را تغییر و تبدیل داده است، و چنین می‌نماید که نسخه‌های قدیمی معتبر که در دست ماست (گذشته از اختلافات جزئی که از تصرفات کتاب است) از روی دو نسخه اصلی استنساخ شده، با فرض اینکه نسخه دومی بوستان پس از تجدید نظر شیخ بزرگوار انتشار یافته باشد، و نسخه لرد گرینوی و نسخه آقای دکتر لقمان ادهم نماینده این دو تحریر بوستان می‌توانند بود. و اگر آنها را اصل در دو طرف قرار دهیم، بیشتر نسخه‌های دیگر، با یکی از این دو نسخه موافقت دارند. و این احتمال که اختلافات مهمی که در نسخه‌های بوستان دیده می‌شود، غالباً از تصرف خود شیخ باشد، این حکم را مستلزم تولید می‌کند که شاید در گلستان نیز چنین واقع شده و بعضی از اختلافات که در نسخه‌های کهنه معتبر آن کتاب دیده می‌شود، به دست خود شیخ صورت گرفته باشد.

در خاتمه، با کمال مسرت اظهار می‌شود که در تهیه این نسخه نیز آقای حبیب یغمایی که در مقدمه گلستان شرح مساعی ایشان را مکرر شده‌ایم، با اینجانب دستیاری بسزا کرده و از تحمل هیچ گونه زحمت و اهتمامی در این راه دریغ ننمودند، و به علاوه، فهرست - کتابات و اسامی اعلام و جدولی از لغات و جملات بوستان نیز تهیه نمودند که محض مزید فائده کتاب به آخر آن ملحق ساخته‌ام.

امتنان اینجانب از آقای حبیب یغمایی و همچنین از معارف پرورانی که نسخه‌های گرامی خود را در اختیار ما گذاشتند و ما را به انجام این کار یاری کردند، وظیفه‌ای است که با کمال خرسندی ادا می‌کنیم.

محمدعلی فروغی - دیماه ۱۳۱۶